

Haber Gazetesi'ne Göre İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Afyon'da Koruyucu Sağlık Hizmetleri ve Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele

According to Haber Gazetesi, The Fight against Opium in Preventive Health Services and Communicable Diseases During the Second World War

Ceren Utkugün

Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Afyon Kocatepe Üniversitesi,
Afyonkarahisar, Türkiye

Özet

Savaştan kaynaklanan en büyük olumsuzluklardan biri de bulaşıcı hastalıklardır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye Cumhuriyeti olumsuz ekonomik koşullarla beraber bulaşıcı hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Sıtma, verem, tifüs gibi bulaşıcı hastalıkların çoğalması üzerine Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti vatandaşlara aşı ve ilaç desteği sağlamıştır. Ancak savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar, halkın eğitimsizliği, alınan önlemlerin ve ilaçların yetersizliği nedeniyle ülke genelinde bulaşıcı hastalıklar tam olarak engellenememiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Haber Gazetesi, Bulaşıcı Hastalıklar, Afyon.

Abstract

One of the biggest problems caused by war is infectious diseases. During the Second World War, the Republic of Turkey had to struggle with contagious diseases along with adverse economic conditions. Vaccination and drug support were provided to the citizens by the Ministry of Health and Internal Affairs on the proliferation of infectious diseases such as malaria, tuberculosis and typhus. However, due to the economic difficulties experienced during the war, the lack of education of the people, the precautions taken and the inadequacy of medicines, the communicable diseases throughout the country could not be prevented completely.

Key Words: The Second World War, Haber Gazetesi, Infectious Diseases, Afyon.

Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarında geçmiş yılların eğitim sistemi ve uzun savaşlar yüzünden halk okuryazarlık, okul ve öğretmen bakımından oldukça fakir bir durumdaydı. Halk sağlık da dahil olmak üzere birçok konuda batıl inançlara sahipti ve bu yüzden modern tıbbı güvenmiyordu. Şehirlerde bile hastane, dispanser, doktor, hemşire, eczane ve ilaç gibi modern tıbbi imkanlar ya yoktu ya da çok azdı. İmkanların kısıtlı olmasından ötürü beden ve çevre temizliğine önem verilemiyordu. Belediye hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanan su ve kanalizasyon sorunları vardı. Şehirlerin yakınındaki göl ve bataklıklar sıtmanın yaygınlaşmasında halkın temizliğe önem vermemesi kadar etkiliydi. Beslenme ve çalışma şartları da iç açıcı olmadığından bulaşıcı hastalıklar ülkenin her tarafında önemli bir sorun oluşturmuştur. Başta sıtma ve verem olmak üzere çiçek, difteri, kolera, dizanteri, tifo ve diğer bazı hastalıklar halk sağlığını tehdit eden en önemli problemlerdendi¹.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaşın ekonomik alanda meydana getirdiği olumsuz etkilerden kurtulamamıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele nedeniyle ekonomik ve sosyal yaşamın genelinde büyük yıkımlar meydana gelmiş olması ve ekonominin az gelişmiş, ithalata bağımlı, hassas yapısı İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin daha fazla hissedilmesine neden olmuştur. Hayat pahalılığı, iaa sorunları ve karaborsa sonucunda ortaya çıkan açlık, sefalet ve yoksulluk birçok toplumsal sorunu beraberinde getirmiştir².

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmıştı fakat halk gündelik yaşam içinde hastalıklara karşı amansız bir mücadele vermiştir. Halk hastalıklarla mücadelesinde devletten ve sağlık kuruluşlarından yeterli destek görememiştir. Devletin sunduğu sağlık şartları kısıtlıydı. Doktorların önemli bir bölümü askere alınmış, hastane ve yatak sayısı yetersiz, ithalat kesintiye uğradığı için bazı ilaçlar piyasadan kaybolmuş, tüm ilaç fiyatları yükselmiş ve bazıları da karaborsaya düşmüştü. Savaş yıllarının darlık ve hayat pahalılığı koşullarında fakir ve dar gelirli kesimler doktora ulaşmayı başarsa bile onun verdiği ilaçları almaları ya da beslenme diyetini yerine getirmeleri mümkün değildi. Gıdasızlık, yetersiz beslenme, kötü barınma koşulları, artan yoksullukla beraber temizlik imkanlarının azalması ile bulaşıcı hastalıklar halk için bir tehdit haline gelmiştir³.

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA AFYON'DA GENEL SAĞLIĞIN KORUNMASI İLE İLGİLİ TEDBİRLER

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Afyon'da yayınlanan tek gazete olan *Haber* gazetesinde sağlık ile ilgili haberler ile hem şehrin sağlık hizmetleri ve sağlık durumu hakkında bilgi verilmiş, hem de hastalıklar hakkında bilgilendirici yazılar yer almıştır. "Tütün ve Kanseri"⁴, "Romatizmanın Muhtelif Sebepleri"⁵, "Kalp Hıfzısıhhası"⁶, "İspanağın Kıymeti"⁷, "Sıtmanın Milli İlacı"⁸, "Sıtma Karşı Savaş"⁹, "Meyve ve Sebzelereki Vitaminler"¹⁰, "Tifüs ve Lüks"¹¹

¹ Osman GÜMÜŞÇÜ, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Halk Sağlığı", Atatürk Araştırma Dergisi, S. 55, C. 19, Mart 2003, s. 131-141.

² Murat Metinsoy; *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitapevi, İstanbul 2007, s. 52-53.

³ Metinsoy; *a.g.e.*, s. 200, 218.

⁴ *Haber*, 23 Ocak 1939, nr: 1915.

⁵ *Haber*, 23 Mart 1939, nr: 1930.

⁶ *Haber*, 12 Eylül 1940, nr. 2117.

⁷ *Haber*, 14 Nisan 1941, nr. 2174.

⁸ *Haber*, 28 Eylül 1942, nr. 2319.

⁹ *Haber*, 8 Şubat 1943, nr. 2354.

¹⁰ *Haber*, 9 Mart 1944, nr. 2464.

yayınlanan makalelerden bazılarıdır. Aynı dönemde yayınlanan gazetelerdeki ilanlara göre Afyon'da Doğan Gözlükçüsü¹², Dahiliye Uzmanı Mesut Tekinalp'in Muayenehanesi¹³, Sağlık Eczanesi¹⁴, Doktor Salih İmre'nin Muayenehanesi¹⁵, Doktor Mehmet Saadettin Aygen'in Muayenehanesi¹⁶ bulunmaktaydı. Muayene ilanlarındaki "Fakirlere ücretsiz bakılır" ifadesi dönemde yardımlaşmaya verilen önemi göstermektedir.

23 Mart 1939 tarihli *Haber* gazetesinde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti'nin Umumi Hıfzısıhha Meclislerinin düzenli olarak toplanmaları ve verdikleri kararların uygulanmasını sağlamaları hakkındaki 13 Mart 1939 tarihli tamimi yer almıştır. Tamimde şehir, kasaba ve köylerin sağlık durumlarının iyileştirilmesi, il ve ilçelerde Umumi Hıfzısıhha Meclislerinin düzenli olarak toplantılarını yaparak verdikleri kararların uygulamasını kontrol etmeleri ve alınan kararlardan Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti'nin haberdar edilmesi istenmiştir¹⁷.

Şehirde yapılan inşaatlar arasında en çok önem verilenlerden biri de hastane inşaatı olmuştur¹⁸. 30 Nisan 1938 tarihinde hastane inşaatının temel atma töreni yapılmış olsa da binanın büyük olması ve maliyetin düşünülen fazla olması gibi sebeplerle bitirilememiştir¹⁹. Afyon milletvekillerinin teşebbüsü ile hastane inşaatının bitirilmesi için Maliye Vekaleti'nce özel muhasebeye 200.000 Lira yardım yapılması hakkında özel bir kanun teklifi yapılmış ve TBMM'de kabul edilmiştir²⁰. Ayrıca Hastane yapımı aşamasında ve bittikten sonra masraflarını karşılamak amacıyla Afyon valisinin de yardımıyla Hastaneye Yardım Cemiyeti kurulmuştur²¹. 1942 yılı içinde ise Afyon Belediyesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından Doğumevi binası yapılmış, binanın ve çalışanların ücretleri Afyon Belediyesi tarafından temin edilmiş, binanın mobilyaları ile hastaların ve çalışanların yemeğini ise Çocuk Esirgeme Kurumu üstlenmiştir²². 1945 yılı itibarıyla şehirde bir ambulansın bulunmaması çok büyük eksiklik oluşturmuş, CHP Kongrelerinde bu durum sıklıkla dile getirilmiş, gereken paranın temin edilerek bir ambulans alınmasına karar verilmiştir²³.

Şehirde Hastane ve Doğumevi binalarından başka Halkevi ve özel muayenehanelerde de sağlık hizmeti verilmiş, fakirlere ücretsiz muayeneler yapılmıştır. Her hafta Çarşamba ve Perşembe günleri Halkevinde saat 14:00-15:00 arasında ücretsiz hasta muayenesi yapılmıştır. Muayene günlerinin şehirde Pazar kurulan günlere denk getirilmesiyle köylülerin de yararlanması sağlanmıştır²⁴. Ek olarak CHP Afyon İl Başkanlığı fakir hastaların ücretsiz muayeneleri için parti binasında bir oda ayırmış, Çarşamba ve Perşembe günleri müracaat edenlerin muayenelerine başlanmıştır²⁵. 1942 yılında Halkevi fakir hastaları ücretsiz muayene ettirmek üzere çarşıda bir muayene evi açmıştır²⁶. Ancak 1945 yılında Halkevi, çarşıda bir muayene evi oluşturulmasının zorluğu, doktorların gidip gelme zamanlarını ve bazen boş oturup

¹¹ *Haber*, 22 Şubat 1945, nr. 2560.

¹² *Haber*, 24 Ocak 1938, nr. 1819.

¹³ *Haber*, 25 Kasım 1940, nr. 2137.

¹⁴ *Haber*, 30 Ağustos 1945, nr. 2613.

¹⁵ *Haber*, 24 Ekim 1946, nr. 2728.

¹⁶ *Haber*, 26 Haziran 1947, nr. 2795.

¹⁷ *Resmî Gazete*, 13 Mart 1939, nr. 4155, s. 11413; *Haber*, 23 Mart 1939, nr. 1930.

¹⁸ *Haber*, 11 Nisan 1938, nr. 1838.

¹⁹ Hastane inşaatı 1946 yılı başında bitmiş ve hastane yeni binasına taşınabilmiştir. *Haber*, 14 Ocak 1946, nr. 2648.

²⁰ *Haber*, 2 Mayıs 1938, nr. 1844; *Haber*, 19 Nisan 1943, nr. 2374.

²¹ *Haber*, 6 Eylül 1943, nr. 2414.

²² *Haber*, 22 Haziran 1942, nr. 2292.

²³ *Haber*, 10 Mayıs 1945, nr. 2581.

²⁴ *Haber*, 28 Temmuz 1938, nr. 1869.

²⁵ *Haber*, 8 Ağustos 1938, nr. 1872.

²⁶ *Haber*, 22 Ocak 1942, nr. 2249; *Haber*, 30 Mart 1942, nr. 2268.

vakit harcamalarını düşünerek şehirdeki doktorlardan çeşitli gün ve saatlerde kendi muayenelerinde Halkevinin yönlendireceği hastaları muayene etme vaadi almıştır²⁷. Hastalar muayene olmak üzere Halkevine müracaat etmeye başlamışlardır²⁸.

Yapılan tedavi edici uygulamalardan başka Halkevi salonunda sağlık hakkında bilgilendirici konferanslar da verilmiştir. 13 Ağustos 1939 tarihinde Belediye Doktoru Avni Tan tarafından “Çevrede Görülen Çeşitli Hastalıklar” isimli bir konferans verilmiş ve film izletilmiştir. Konferans Pazar günü kurulan Afyon Pazarı nedeniyle köylülerin de şehirde buldukları günde düzenlendiği için çok kalabalık olmuştur²⁹. 26 Ocak 1941 tarihinde Dahiliye Uzmanı Dr. Mesut Tekinalp kalabalık bir dinleyici grubuna “Verem ve Veremden Korunma Çareleri” hakkında bir konferans vermiştir³⁰. 18 Ocak 1942 tarihinde Dahiliye Uzmanı Dr. Selami İşındağ “Verem” konulu bir konferans vermiş ve halkın sorularını cevaplamıştır³¹.

Sihhat ve İctimai Muavenet Vekaleti hastalıklar hakkında renkli ve büyük afişler yaptırmıştır. Halkevlerine de gönderilen bu afişler Halkevi Köycülük şubeleri tarafından köy gezilerinde kullanılmış ve afişler kullanılarak köylülere detaylı bilgi verilmiştir³².

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA AFYON’DA BULAŞICI HASTALIKLARLA MÜCADELE İÇİN ALINAN TEDBİRLER

Savaş yıllarında imkansızlıklardan dolayı bulaşıcı hastalıklar tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Hastalıkların yaygınlaşmadan engellenmesine çalışılmış, bu doğrultuda hassas bir çalışma yürütülmüştür. Sağlık konusunda verilen konferanslar, hastalıklarla mücadele çalışmalarının dışında *Haber* gazetesinde de sağlıkla ilgili çeşitli bilgiler yer almıştır. “Tifüs korkunç bir hastalıktır. Uyanık olmamız lazım”³³, “Sıtma yuvamızın, sağlığımızın ve kalkınmamızın düşmanıdır”, “Sıtmadan kurtulduğumuz gün vatanımız bütün güzelliklere ve kudretlere kavuşmuş olacaktır”, “Tarih boyunca nüfus ve köyleri yok eden, soyu bozan, refah ve imara engel olan yalnız sıtmadır”³⁴ gibi cümlelerle halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.

2.1. Sıtma Hastalığı İle Mücadele

Sıtma Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla bulaşan; titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalıktır. Sıtma, işgücü ve verimliliği azaltan, ekonomik kayıplara neden olan bir hastalıktır. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri sıtma ile mücadele sosyal, sağlık, nüfus ve ekonomi politikalarının temel ayaklarından biri olmuştur³⁵. Cumhuriyetin ilanından sonra sıtma ile mücadele konusu daha ciddiyetle ele alınmaya çalışılmış, bu konuda kanun ve talimatnameler çıkartılmıştır. Sihhat ve İctimai Muavenet Vekaleti 1924’de İstanbul Bakteriyoloji Hastanesi’nde bir kurs düzenleyerek burada yetiştirilen elemanlarla önce Ankara, Afyon ve Adana bölgelerinde birer mücadele merkezi açarak faaliyete başlamıştır. Türkiye’de sıtma ile savaşın esasları 13 Mayıs 1926’da kabul edilen Sıtma Mücadele Kanunu ile ortaya konmuştur. Sihhat ve İctimai Muavenet Vekaleti bünyesinde yapılanmaya gidilerek Adana Sıtma Enstitüsü sıtma mücadelesi için araştırma yapılan ve eğitim verilen merkez olmuştur. Mücadele

²⁷ *Haber*, 15 Ocak 1945, nr. 2549.

²⁸ *Haber*, 25 Ocak 1945, nr. 2552.

²⁹ *Haber*, 14 Ağustos 1939, nr. 1968.

³⁰ *Haber*, 27 Ocak 1941, nr. 2153.

³¹ *Haber*, 19 Ocak 1942, nr. 2248.

³² *Haber*, 29 Haziran 1939, nr. 1958.

³³ *Haber*, 18 Mayıs 1944, nr. 2484.

³⁴ *Haber*, 12 Mart 1945, nr. 2565.

³⁵ Metinsoy; *a.g.e.*, s. 384-385.

merkezlerinin sayısı zamanla arttırılmış ve bu merkezler kendi bölgelerinde oturan insanları sıtma muayenesinden geçirmekle görevlendirilmişlerdir³⁶.

İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmasına rağmen Türkiye'nin içinde olduğu bir başka savaş, sıtmaya karşı verilen savaş olmuştur³⁷. İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş şartlarının etkisiyle ülkede altyapı, sağlık kurumu ve personel yetersizliklerinin had safhaya ulaşması, temizlik şartlarının elverişsizliği, yetersiz beslenme, ilaç temininde yaşanan sıkıntılar ve aşırı fiyat artışlarının sağlık sektörünü de etkilemesi gibi faktörler sıtmanın yaygınlaşması için uygun zemini hazırlamıştır. Bu dönemde sıtma ile mücadelede karşılaşılan en büyük güçlük kinin ve mazot sıkıntısı olmuştur. Savaş dolayısıyla kinin hammaddesinin ithali güçleşmiş, mevcut stokların tasarruflu kullanılmasına önem verilmiştir. Temininde sıkıntı çekilen bu maddeler fakir halka ücretsiz, durumu iyi olanlara da maliyet fiyatı üzerinden dağıtılmıştır³⁸.

Afyon da sıtma mücadelesine başlamış ve 1938 yılı kış başlangıcında Kinin dağıtılarak sıtmaya karşı etkili mücadele yapılmıştır. Gazlıgöl bölgesinde yapılan sıtma savaşından olumlu sonuçlar alınmıştır³⁹. Konya Bölgesi Sıtma Mücadele Başkanlığı Gazlıgöl Kaplıcası civarındaki bataklık kurutmak ve sıtma hastalığı oluşumunu önlemek için 6.500 metrelik kanal yapmıştır⁴⁰. 1941 yılında Afyon'a bağlı bazı köylerde sıtma hastalarının çoğalması üzerine köylüler sağlık yardımlarının artmasını istemişlerdir⁴¹.

1942 yılı kışının çok yağışlı geçmesi yüzünden şehir yakınlarda durgun sular ve bataklık yerler çoğalmıştır. Bu durumun sıtma salgını yapmaması için tedbirler düşünülmüş ve suyu akıtmak için mevcut kanalı genişletmek üzere mahkumların çalıştırılmıştır. Ayrıca gaz ve mazot mevcudunun az olmasına rağmen bazı yerlere dökülmesi ve bazı durgun suların da hareketlendirilmesi de düşünülmüştür⁴². 1943 yılı yaz başlangıcında sivrisinek yatağı olan su birikintilerine belediye mazot döktürmüştür⁴³. Aynı tarihlerde şehirde 1942 yılına göre Kinin ve Atebrin normal ihtiyacı karşılamaya yakın miktarda olmuş ve rahatlıkla ilaç bulunulabilmiştir. 1943 yılına kadar Afyon'da sıtma yüzünden ölüm vakalarına rastlanmamıştır⁴⁴.

11 Ekim 1943 tarihli *Haber* gazetesinde Mahir Erkmen'in başyazısında sıtma savaşı için bataklıklardan başka şehirlerin çevresindeki sivrisinek yetiştiren yatak ve yuvaların tespit edilmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Suları kolayca akıtmak ve çuvalların ağzını kapamak gibi alınan küçük tedbirlerle büyük paralar harcamadan sivrisineklerin azaltılabileceğini savunan Mahir Erkmen sıtma savaşında bilmediklerimizi öğrenmek için sürekli araştırma yapılması gerektiğini vurgulamıştır⁴⁵.

8 Mart 1945 tarihli *Haber* gazetesinde Mahir Erkmen sıtma hastalığını yenebilmek için gerekli bilgilerin yayılmasına hizmet edecek bir yayın ve kurs çalışması gerekliliğinden şu cümlelerle bahsetmiştir⁴⁶: "*Her gazete ve dergi her sayısında hiç olmazsa birkaç satırla sıtmadan bahsetmeli ve halka yeni şeyler öğretmelidir. Sıtma savaşının nasıl yenilebileceği*

³⁶ Fatih Tuğluoğlu; "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 32 (4): 2008, ss: 351-359, s. 355; *Resmi Gazete*, 29 Nisan 1926, nr. 384, s. 1472.

³⁷ Metinsoy; *a.g.e.*, s. 384-385.

³⁸ Tuğba Korhan; "İkinci Dünya Savaşı Sırasında İzmir'in Sıtma İle Mücadelesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, Volume 7, Issue 31, ss: 370-375, s. 371.

³⁹ *Haber*, 27 Ekim 1938, nr. 1894.

⁴⁰ *Haber*, 26 Aralık 1938, nr. 1907.

⁴¹ *Haber*, 28 Ağustos 1941, nr. 2212.

⁴² *Haber*, 6 Nisan 1942, nr. 2270.

⁴³ *Haber*, 20 Mayıs 1943, nr. 2383.

⁴⁴ *Haber*, 27 Eylül 1943, nr. 2420.

⁴⁵ *Haber*, 11 Ekim 1943, nr. 2423.

⁴⁶ *Haber*, 8 Mart 1945, nr. 2564.

bahsinde her il merkezinde kurslar açılmalıdır. Sıtmayı bilmek başka, sıtma savaşının nasıl yapılabileceğini bilmek başkadır. “

15 Mart 1945 tarihli *Haber* gazetesinde ise yeryüzünde her yıl 700 milyon kişinin sıtma hastalığına tutulduğu, bu rakamın dünya nüfusunun üçte birine denk geldiği ve 6 milyon kişinin de sıtmadan öldüğü “*korunması bilinen, tedavisi olan bu hastalığa tutulmak ve ölmek çok acı”* vurgusu ile yer almıştır. Yazının devamında sıtma salgınlarının yaz ve sonbahar aylarında sivrisineklerin üreyip çoğalması sonucunda olduğu ve sivrisineklerin bulaştırdığı ve sıtmanın yok edilmesinin sadece devlet işi olmadığı halkın da hükümetin dediklerini yapması gerektiği aksi takdirde tedbirlerin işe yaramayacağı belirtilmiştir⁴⁷.

1945 yılında Vekiller Heyeti Olağanüstü Sıtma Savaş Kanunu'nun her ilde uygulanmasını onaylamış ve Afyon Valiliği'ne bildirmiştir⁴⁸. Sıtma savaş işleri için büro ve muayene yeri olarak bir bina kiralanmıştır. Afyon Sıtma Savaş Başkanlığı'na ve Merkez İlçe Sıtma Savaş Tabipliği'ne tayin edilen doktorlar görevlerine başlamışlardır⁴⁹. Sıtma Savaş Başkanlığı bu mücadelede kullanılacak memurları yetiştirmek için memurlara her gün teorik ders vermiş ve şehir yakınlarındaki bataklıklarda pratik bilgiler vermiştir⁵⁰. Afyon Sıtma Savaş Başkanlığı'na Afyon Belediyesi'nce yapılan yardımlardan başka DDY İdaresi de istasyon yakınlarındaki çukurları doldurmuş ve birikinti suları akıtmıştır. Sıtma Savaş Dairesi'ne başvuran sıtmalılara ücretsiz atebrin verilmiş, ateşli olanlara iğne yapılmıştır⁵¹.

1945 yılı içinde Sıtma Savaş kanunu gereğince Afyon'da da belli yaştaki erkeklerin 5 gün çalışmak veya 15 Lira vererek yerine başkalarını çalıştırmak suretiyle sıtma savaşı için üzerlerine düşen ödevi yapmaları kararlaştırılmıştır. Bu husustaki kanun hükümleri mahalle muhtarlarına bildirilmiş ve mahallelerce de cetveller hazırlanarak kanun çerçevesi içine girenler tespit edilmiştir⁵².

Afyon Sıtma Savaş Teşkilatı Başkanı Dr. Celal Gökberk bütün ili içine alan Sıtma Savaş Teşkilatı'nın 1 Mayıs 1945 tarihinden itibaren 3 aylık çalışmaları hakkında *Haber* Gazetesi'ne şu açıklamalarda bulunmuştur:⁵³

“Bölgede 5 tanesi Merkez İlçe, 4 tanesi Dinar, 3 tanesi Bolvadin'de ve 2 tanesi Emirdağ'da olmak üzere 13 tane göl ve bataklık vardır. Bir de ili baştan başa kat eden Akarçay vardır. İl içinde sıtmaya sebep olan belli başlı yerler bunlardır. Savaşa sıtma tedavisi ve arazi islahatı ile başlandı. Her köyün kendi sağlık koruyucusundan başka özellikle sıtmalı köylere sık sık seyyar sağlık koruyucuları gönderilerek sıtmalıların tedavileri ele alındı. 3 aylık faaliyet devresinde 60.763 muayene yapılarak bunlardan 33.765 sıtmalı tedaviye alınmıştır. Bu tedavilerde 648.311 adet atebrin ile 977 adet ampul kinin sarf edilmiştir. ayrıca tespit edilen sıtmalı köylere salgınları önlemek üzere atebrin verilmiştir. Akarçay'ın 2.500 metrelik kısmı temizlettirilmiş ve çayın taşmasıyla iki tarafa yayılan suların birikmesi muhtemel yerlere tali kanallar açılmıştır. Belediye fidanlığında toplanan suların da DDY'nin yaptığı köprü ve arklarla Akarçay'a akması sağlanmıştır. Gazlıgöl kaplıcası ve yakınındaki derelerden gelen suların Akarçay'a akıtılması için Afyon Valiliği tarafından açtırılan 17 km uzunluğundaki kanalın eksik kalan 2 km lik kısmının tamamlanması için çalışmalar devam etmektedir. Islah edilmesi kararlaştırılmış arazilerde 7.972 metre kanal, 5.942 metre ark açılmış ve 100.076 metre kanal, 69.750 metre ark

⁴⁷ *Haber*, 15 Mart 1945, nr. 2566.

⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 26 Mart 1945, Devre: VII, C. 15, s. 191; BCA. 030.0.018.001.002., Yer No: 107.106.17.1/2; *Resmi Gazete*, 28 Mart 1945, nr. 5967, s. 8437; *Haber*, 9 Nisan 1945, nr. 2573.

⁴⁹ *Haber*, 3 Mayıs 1954, nr. 2580.

⁵⁰ *Haber*, 14 Mayıs 1945, nr. 2582.

⁵¹ *Haber*, 21 Mayıs 1945, nr. 2584.

⁵² *Haber*, 16 Temmuz 1945, nr. 2600.

⁵³ *Haber*, 16 Ağustos 1945, nr. 2609.

temizlettirilmiştir. Bu sayede 90.427 metre bataklık kurutulmuş ve 9.234 m³ çukur doldurulmuştur. Ayrıca Merkez ilçedeki sivrisinek sürfeleri kaynakları da mazotlanmıştır.”

2. 2. Tifüs Hastalığı ile Mücadele

Tifüs bitle geçen, ortalama on beş gün süren, vücutta pembe lekelerle beliren ateşli ve tehlikeli bir hastalıktır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında en önemli sağlık sorunlarından biri giderek yaygınlaşan tifüs vakaları olmuştur. Türkiye’de tifüs hastalığı İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz ekonomik ve toplumsal etkilerinin görüldüğü ortamda özellikle hayat pahalılığının zirveye ulaştığı 1942 ve 1943 yıllarında artmıştır. Savaşın ve devletin ekonomik politikalarının etkisiyle gelir dağılımının bozulması, artan fakirlik ve temel tüketim maddelerinde darlıkların görülmesi, yetersiz beslenme ve toplumsal hijyen koşullarının bozulması sonucunda tifüs vakaları artış kaydetmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında özellikle toplu taşıma araçlarında yaşanan kalabalık tifüs vakalarının ortaya çıkması için uygun ortam oluşturmuştur⁵⁴.

Mahir Erkmen 1 Nisan 1943 tarihli başyazısında vatandaşların hükümetin çalışmalarına yardım etmeleri ve bit mücadelesine dikkat edilmesi gerektiğinden bahsederek temizlik ve bitlerle savaş fikrinin yayılması gerektiğini vurgulamıştır⁵⁵. Afyon’da da görülen bu hastalığın salgın haline gelmemesi için halkın büyük dikkat ve hassasiyetle bit savaşı yapması gerekliliği vurgulanmıştır. 1943 yılı Haziran ayı başında Şuhut’ta 2, Afyon Merkez’de 1 hastada tifüs hastalığı görülmüştür. Sıhhat Müdürlüğü’nce gereken tedbirler alınarak Şuhut’a gıysilerin dezenfekte edilebilmesi için seyyar etüv⁵⁶ arabası gönderilmiş, şehirdeki hasta da hastanede tedavi altına alınmıştır⁵⁷. 1943 yılı başından Haziran ayına kadar şehir hastanesinde tedavi altına alınan bütün tifüslü hastalar başarılı bir şekilde tedavi edilmişlerdir⁵⁸.

16 Haziran 1943 tarihinde Vilayet Umumi Hıfzısıhha Meclisi Afyon Valisi başkanlığında toplanarak şehirde görülen tifüs hastalığının salgın haline gelmemesi için hastalığın yayılma aracı olan bitleri yok etmek üzere gereken tedbirleri almıştır. Otel, han, hamam gibi toplu yerlerin sık sık temizlenmesi; araba, otomobil, kamyon gibi insan taşıyan araçların muayene edilmesi, bitli görülen kimselerin sabunları belediyece temin edilerek haftada bir gün tephirhanede yıkılması ve çamaşırların dezenfekte edilmesi tedbir olarak kabul edilmiştir. Bunlar uygulanırken diğer yandan da halkın bittten sakınması, temizliğe özen göstermesi vurgulanmıştır⁵⁹. Tifüs salgınının önlenmesi için Valiliklerde Sıhhat Komisyonları kurulmuş ve önemli tedbirler alınmıştır. İnsanların toplu halde buldukları kahve, sinema, otobüs gibi yerlerde ve cezaevlerinde gerekli tedbirler alınması, fakir halka hamamlar açılması ve çamaşır verilmesi, gazetelerin bu konu hakkında büyük başlıklarla yazılar yazması ve halka tifüsten korunma çarelerini anlatması kararlaştırılmıştır⁶⁰. 1943 yılı Ekim ayı içinde Afyon Valiliği tifüs mücadelesinde kullanılmak üzere köy bütçelerinden para toplanarak alınmak üzere etüv makineleri sipariş etmiştir⁶¹.

Tifüs salgınının yayıldığı 1943 yazında *Haber* gazetesinde tifüs hastalığı pislik hastalığı olarak nitelendirilmiş ve “*Bit ile savaşmak için ilk yapılacak iş temizliktir. Sık sık sabunla*

⁵⁴ İlhan Tekeli-Selim İlkin; *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C. III, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 132; Sevilay Özer; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul’da Tifüs”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/30, Bahar 2015, ss: 171-201, s. 171; Metinsoy; *a.g.e.*, s. 363-364.

⁵⁵ *Haber*, 1 Nisan 1943, nr. 2369.

⁵⁶ Etüv: Yiyecekleri, nesnelere yüksek ısıyla sterilize ve dezenfekte etmekte kullanılan kapalı araç. Bknz. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Ankara 2005, s. 665.

⁵⁷ *Haber*, 3 Haziran 1943, nr. 2387.

⁵⁸ *Haber*, 7 Haziran 1943, nr. 2388.

⁵⁹ *Haber*, 17 Haziran 1943, nr. 2391.

⁶⁰ Ülkü, 16 Haziran 1943, Sayı:42, C. 4, s. 23.

⁶¹ *Haber*, 18 Ekim 1943, nr. 2425.

yıkayıp bitin barınmaması için vücudunuzdaki kılları temizleyiniz. Çamaşırlarınızı yıkayıp kaynatınız. Elinizden geldiği kadar kalabalık yerlere girmekten sakınıp yan yana, koyun koyuna yatmaktan kaçınınız. Eşyalarınızı temizletmek için belediyelerin, hükümetin etüvlerinden faydalanınız.” şeklinde bittin korunma tavsiyeleri yer almıştır. Etüv bulunmayan yerlerde bit ve sirkeleri öldürmek için su buharının dışarı çıkmayacağı şekilde buğu sandıkları yapılarak kirli çamaşırların yarım saat kaynatılması önerilmiştir⁶². Tifüs savaşında okullarda alınacak tedbirlere büyük önem verilmiştir. Öğrencilere bit muayenesi yapılmış ve tifüs hakkında bilgi verilerek öğrendiklerini evde ailelerine de anlatmaları istenmiştir⁶³.

1944 yılı başında bir hastanın durumunun tifüs tehlikesi uyandırması üzerine hastaneye yatırılmış, evinde ve çevresinde gereken tedbirler alınmış ve kanı tahlil için Ankara’ya gönderilmiştir. Başka şehirlerde salgın mahiyetinde olmamakla beraber tifüs hastalığının kış aylarında çoğalacağı ve Afyon’da da görülebileceği düşünülmüştür. *“Hastalıkta, savaşta en önemli nokta hastaları hemen sağlık teşkilatına haber vermektir. Şüpheli hastalar vaktiyle haber verilirse bulaşmanın önüne çabuk geçilir. Lüzum görüldüğünde mahalleler birer birer taranarak hastalar aranıp bulunacaktır. Halk ‘bir topal bitin dokuz mahalle dolaştığı’ atasözünü hatırlayarak her bitin birkaç adam değiştirerek bir hastadan hatta başka şehirlerden gelebileceğini düşünerek temizlik konusunda çok titiz davranmalıdır.”*⁶⁴ şeklindeki duyuru ile halka hastalıkla mücadele konusunda yol gösterilmiştir.

Vilayet Hıfzısıhha Meclisi 12 Ocak 1944 tarihinde toplanarak tifüs mücadelesi için gereken tedbirleri konuşmuştur. Şehir için gerekli 7 adet etüv alınmış, Afyon Belediyesi, Millet Hamamı ile anlaşarak fakirlerin ücretsiz temizlenmelerini sağlamıştır. Durumu şüpheli görülen hastalardan birisi 11 Ocak 1944 tarihinde vefat etmiştir⁶⁵. 1944 yılı Ocak ayı içinde sağlık memurları ile DDY tren memurlarına tifüs aşısı yapılmıştır. Okullarda yapılan bit muayenesinin ve bit savaşının daha şiddetlendirilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁶.

20 Ocak 1944 tarihli *Haber* gazetesinde “Hastaları Derhal Haber Veriniz” başlığıyla tifüs mücadelesine bütün halkın katılımını sağlamaya yönelik şöyle bir yazı yer almıştır: *“Tifüs hastalığı salgın yaptığı zaman büyük bir felaket olur. Uğramadığı mahalle hatta ev kalmaz. En temiz adamlar bile hiç farkında olmadan bitlenirler. Bir tek bit birkaç adam dolaşarak hepsini de hastalandırabilir. Yılanın başı küçük iken ezilir derler. Tifüs vakaları az iken önlenmezse sonu umumi felakettir. Bütün mesele ilk hastaları haber alabilmekte ve sinsininsin yanarak birden bire parlayan bir yangın gibi tifüsün de birden salgın halinde meydana çıkmasına mani olmaktadır. Bunun için de halkın hükümete yardım ederek hastaları derhal doktora göstermesi gerekir. Bit tifüsün nakil vasıtasıdır. Tifüs mikrobu vasıtasız bırakmak icap eder. Bugün gördüğümüz bitin birkaç gün belki birkaç saat önce hatta başka bir kasaba veya köyde dolaşmadığını size kim temin edebilir? Her bittin şüphe edelim.”*⁶⁷ Tifüs tehlikesinin önlenmesi için halkın şüpheli ve ateşli bir hasta gördüğü ya da duyduğu takdirde derhal Sıhhat Müdürlüğü’ne haber vermesi gerektiği basın yoluyla ilan edilmiştir. Hastalığın bulaşma vasıtası olan bitlerle savaşılması, her gün herkesin bit muayenesi yapması tavsiye edilmiştir⁶⁸.

⁶² Haber, 19 Temmuz 1943, nr: 2400.

⁶³ Haber, 11 Kasım 1943, nr. 2432.

⁶⁴ Haber, 10 Ocak 1944, nr. 2447.

⁶⁵ Haber, 13 Ocak 1944, nr. 2448.

⁶⁶ Haber, 17 Ocak 1944, nr. 2449.

⁶⁷ Haber, 20 Ocak 1944, nr. 2450.

⁶⁸ Haber, 13 Nisan 1944, nr. 2474.

1944 yılı Nisan ayı içinde Afyon'da birkaç tifüs vakası görülmüş, hastaların ve çevrelerindeki kişilerin elbise ve eşyaları tephirhaneye⁶⁹ sevk edilerek temizletilmiştir. Vilayet makamı hastalığın seyri ve Sıhhat Müdürlüğü'nce alınan tedbirlerin uygulanmasını önemle takip etmiştir⁷⁰. Tifüs vakalarının devam etmesi üzerine hastalığın önünü alabilmek için halka ciddi görevler düştüğü; ceza görmemek ve şehrin maruz bulunduğu tehlikeyi önlemek için derhal hastalığı haber verme gerekliliği basında vurgulanmıştır⁷¹. “*Tifüs korkunç bir hastalıktır, uyanık olmamız lazım*” uyarısı yapılmıştır⁷². 1944 yılı Mayıs ayında Afyon'da 37 tifüs vakası görülmüştür. Tifüs hastalığının Türkiye'de en çok Afyon ve Zonguldak ilinde görüldüğü bildirilmiştir⁷³. Haziran ayında hastalık azalsa da bu hastalığa karşı halkın uyanık durması gerekliliği vurgulanmaya devam etmiştir⁷⁴.

1944 yılı kış mevsiminin gelmesi üzerine Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nin tebliği *Haber* gazetesinin bir çok sayısında yer almıştır. Tebliğde kış mevsimi yaklaştıkça tifüs hastalığının arttığı, önceki senelerdeki salgınların halkın yardımıyla afet halini almadan önlendiği, Hükümetin aldığı tedbirlere halkın yardımcı olması gerektiği belirtilmiştir. Tifüse karşı aşı olunabileceği, aşılardan satış merkezinin İstanbul Kızılay satış deposu olduğu, eczanelerin buradan aşı almaları gerektiği duyurulmuştur. Aşının hastalığa yakalananlarda hastalığın hafif geçmesine yardım ettiği, hastalıktan korumadığı vurgulanarak en birinci koruma çaresinin temizlik ve bitlenmemek olduğu belirtilmiştir.

Tebliğde halktan istekler şu şekilde sıralanmıştır:

“-*Temizliğe dikkat etmek, bunun için yerel yönetimlerce temin edilmiş ve edilecek bedava veya ucuz yıkanma imkanlarından faydalanmak.*

-*Bitlenmemeye çalışmak ve bitlenme ihtimali olan yerlerden mümkün olduğu kadar kaçınmak.*

-*Hastalığı vaktinde ihbar etmek ve özellikle uzun süren ateşli ve kırmızı lekeli olan hastaları en yakın Hükümet ve belediye doktorlarına, polis ve jandarma karakollarına bildirmek.*”⁷⁵

1945 yılı Şubat ayı içerisinde Afyon'da bir iki tifüs vakası görülmüştür. “*Her yerde yeri geldikçe tifüs tehlikesinden bahsederek genel bir bilinç oluşmasına çalışmak milli ödevdir*”⁷⁶ cümleleriyle hastalıkla mücadelenin önemi vurgulanmıştır. 1945 yılı Kasım ayı içinde tifüs mücadelesinde kullanılmak üzere Afyon Sıhhat Müdürlüğü emrine DDT⁷⁷ gelmiş, “Böcekleri ve tifüsün bulaşma aracı olan bitleri yaşatmamak, insandan insana geçirmemek hususunda büyük rolü olan DDT şehrimiz eczanelerine gelmiştir” ilanı ile halka duyurulmuştur⁷⁸.

⁶⁹ Tephirhane: Mikroplu eşyaların etüvden geçirildiği yer, buğuevi. Bknz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=309745
Erişim Tarihi: 28.12.2016.

⁷⁰ *Haber*, 13 Nisan 1944, nr. 2474.

⁷¹ *Haber*, 15 Mayıs 1944, nr. 2483.

⁷² *Haber*, 22 Mayıs 1944, nr. 2485.

⁷³ *Haber*, 5 Haziran 1944, nr. 2489.

⁷⁴ *Haber*, 12 Haziran 1944, nr. 2491.

⁷⁵ *Haber*, 30 Kasım 1944, nr. 2536; *Haber*, 4 Aralık 1944, nr. 2537; *Haber*, 7 Aralık 1944, nr. 2538; *Haber*, 11 Aralık 1944, nr. 2539; *Haber*, 14 Aralık 1944, nr. 2540; *Haber*, 18 Aralık 1944, nr. 2541; *Haber*, 21 Aralık 1944, nr. 2542; *Haber*, 25 Aralık 1944, nr. 2543; *Haber*, 28 Aralık 1944, nr. 2544; *Haber*, 1 Ocak 1945, nr. 2545; *Haber*, 4 Ocak 1945, nr. 2546; *Haber*, 8 Ocak 1945, nr. 2547; *Haber*, 11 Ocak 1945, nr. 2548; *Haber*, 15 Ocak 1945, nr. 2549.

⁷⁶ *Haber*, 15 Şubat 1945, nr. 2558.

⁷⁷ DDT, (*dikloro difenil trikloroethan*) çok zehirli ve inatçı bir böcek öldürücüdür. Bknz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/DDT> (Erişim Tarihi: 05.12.2016)

⁷⁸ *Haber*, 1 Kasım 1945, nr. 2630.

2. 3. Diğer Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele

Şehirde diğer bulaşıcı hastalıklarla da mücadele edilmiştir. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti yurdun her köşesinde verem hastalığı ile esaslı mücadele için tedbirler almış, Veremle Savaş Dernekleri kurmuştur. Afyon'da da verem hastalığı ile mücadele yapılmış, Verem Savaş Cemiyeti Afyon Şubesi kurulmuştur. Cemiyete Afyonluların üye olmaları ve maddi imkanları oranında yardımında bulunmaları konusunda çağrıda bulunulmuştur⁷⁹.

1939 yılında Afyon'da çiçek hastalığı görüldüğü için bütün halk aşılanmıştır⁸⁰. 1943 yılında şehirde çiçek aşısı yapılmamış çok az kimse kaldığı belirtilmiş ve baş ve bel ağrısı ile beraber 24 saatten fazla ateşi devam eden hastalıkların acil olarak haber verilmesi gerektiği, hastaları haber vermeyenlerin ceza görecekları vurgulanmıştır⁸¹.

1944 yılında şehirde bir tifo vakası görülmüş ise de 1945 yılında tifo vakaları artmaya başlamıştır⁸². Ayrıca çocuklar arasında kızıl ve kabakulak hastalıkları görülmüştür. Bu hastalığa tutulan çocukların da 3 hafta okula gitmeleri yasaklanmıştır⁸³. Halkın ateşli hastalıkları hükümete haber vermesi, gıda maddelerinin, ellerin ve tabak, çatal, bıçak gibi malzemelerin temizliğine dikkat edilmesi gerektiği ve halkın aşı olması gerektiği gazeteden halka duyurulmuştur⁸⁴.

Şehirde kuduz mücadelesi de yapılmıştır. Kuduz köpekler tarafından ısırılanlar hastanede yapılan aşılar ile kurtarılabilmişlerdir. 1938 yılına kadar 6 kadar kuduz hastası gelmiş ve yapılan aşılar sonucunda hastalığın yayılması önlenmiştir. Önceden hastaların İstanbul'daki Darü'l Kalp Tedavihanesi'ne gönderilmeleri gerekirken Afyon'da hastane için satın alınan elektrikli büyük buzdolabında İstanbul'dan getirilen aşılar sağlıklı bir şekilde muhafaza edilerek müracaat edenlere yapılabilmektedir. Üretilen buzdandan diğer hastalar da yararlanabilmektedir⁸⁵.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik ve sosyal sorunlar bulaşıcı hastalıkların artarak devlet gündemine taşınmasına yol açmıştır. Sıtma, verem, tifüs, çiçek ve diğer bulaşıcı hastalıklar savaş ortamında hızla yayılarak bazı bölgelerde salgın haline gelmiştir. Bulaşıcı hastalıkların yayılması karşısında Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek, gerekli tedavi kurumlarını kurmak için savaş ortamında yoğun bir çalışma içerisine girmiştir. İlgili bakanlıklar, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları da Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti'nin çalışmalarına yardımcı olmuşlardır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın imkansızlıkları bulaşıcı hastalıklarla mücadele çalışmalarını önemli ölçüde sekteye uğratmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Afyon'da hem genel sağlığın korunması hem de bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda önemli tedbirler alınmıştır. Bu konuda halkın bilinçlendirilmesi ve bilgilendirilmesi amacıyla savaş yıllarında Afyon'da yayınlanan tek gazete olan *Haber Gazetesi*'nden yararlanılmıştır. Gazetede hastalıklar ve korunma yollarıyla ilgili çok sayıda makale ve sağlık kuruluşları ile ilgili ilan ve duyurular yayınlanmıştır. Afyon Halkevi de uzmanlara sağlık alanında bilgilendirici konferanslar verdirmiş, film gösterileri yapmış, ayrıca görevlendirdiği doktorlar vasıtasıyla çok sayıda hastayı ücretsiz muayene ettirmiştir.

Sıtma mücadelesi kapsamında şehirde bataklıklar kurutulmuş, hastalığın oluşumunu önlemek için su birikintilerinin oluşmaması için kanallar yapılmış, halka kinin dağıtılmıştır. Hayat

⁷⁹ *Haber*, 19 Ocak 1942, nr. 2248.

⁸⁰ *Haber*, 29 Mayıs 1939, nr. 1949.

⁸¹ *Haber*, 21 Ocak 1943, nr. 2349.

⁸² *Haber*, 20 Ocak 1944, nr. 2450; *Haber*, 26 Kasım 1945, nr. 2635.

⁸³ *Haber*, 15 Şubat 1945, nr. 2558.

⁸⁴ *Haber*, 29 Kasım 1945, nr. 2636.

⁸⁵ *Haber*, 8 Eylül 1938, nr. 1881.

pahalılığının zirveye ulaştığı 1942 ve 1943 yıllarında artan fakirlik, yetersiz beslenme ve toplumsal hijyen koşullarının bozulması sonucunda tifüs vakaları artmıştır. Afyon Sıhhat Müdürlüğü hastalığın salgın haline gelmemesi için gereken tedbirleri alarak halkı bilinçlendirmiştir. Hastalık görülen bölgelere kişileri ve eşyalarını dezenfekte etmek amacıyla seyyar etüv makinaları göndermiş, hastalığı yayan bitleri yok etmek üzere tedbir almıştır. Şehirde Sıhhat Müdürlüğü ve Verem Savaş Cemiyeti yardımıyla verem mücadelesi de yapılmıştır. Çiçek, tifo, kızıl, kabakulak ve kuduz hastalıklarına karşı da mücadele verilmiştir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı yıllarının olumsuzlukları ve ekonomik darlıkları küçük bir Anadolu şehri olan Afyon'da da hissedilmiş ve bulaşıcı hastalıklarla yapılan mücadeleyi önemli oranda sekteye uğratmıştır.

Kaynakça

Resmi ve Süreli Yayınlar

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

Haber Gazetesi

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Ülkü Dergisi

Telif ve Tetkik Eserler

GÜMÜŞÇÜ, Osman. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Halk Sağlığı”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, S. 55, C. 19, Mart 2003.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/DDT> (Erişim Tarihi: 05.12.2016)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=309745 (Erişim Tarihi: 28.12.2016.)

KORHAN, Tuğba. “İkinci Dünya Savaşı Sırasında İzmir’in Sıtma İle Mücadelesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, Volume 7, Issue 31, ss: 370-375.

METİNSOY, Murat. *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitapevi, İstanbul 2007.

ÖZER, Sevilay. “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul’da Tifüs”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/30, Bahar 2015, ss: 171-201.

TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin. *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C. III, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

TUĞLUOĞLU, Fatih. “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”, *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 32 (4): 2008, ss: 351-359.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Ankara 2005.